

УДК 94(477) «1918»

Федір Проданюк
(Київ, Україна)**ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНСЬКІЙ
ДЕРЖАВІ (КВІТЕНЬ – ГРУДЕНЬ 1918 РОКУ)**

У статті аналізуються особливості формування системи судочинства в Українській Державі. Визначаються її характерні риси у квітні – грудні 1918 р.

Ключові слова: Українська Держава, гетьманат, закон, система судочинства, суд, Павло Скоропадський, Український Сейм.

This article analyzes the features of formation of the judiciary in the Ukrainian State. Defined its characteristics in April – December 1918.

Key words: Ukrainian State, hetmanate, law, judicial system, court, Paul Skoropadsky, Ukrainian Sejm.

Постановка проблеми. Формування системи судочинства в добу Української революції 1917 – 1920 рр. займає значне місце в історії становлення національної державності. Особливий інтерес викликає аналіз даних проблем в період існування Української Держави (квітень-грудень 1918 р.). В сучасних умовах дослідження системи судочинства на різних етапах національного державотворення має наукове та практичне значення.

Стан наукової розробки проблеми. Окремі питання формування системи судочинства в Українській Державі у квітні – грудні 1918 р. проаналізовані в історико-юридичних дослідженнях сучасних вчених: В. Андрейцева, П. Гламазди, І. Гуцалюка, Г. Коноваленка, І. Лісної, Р. Пирого, Т. Подковенко, В. Рум'янцева, О. Тимощука та інших.

Метою статті є розкриття процесу формування системи судочинства в Українській Державі гетьмана П. Скоропадського.

Виклад основного матеріалу. 29 квітня 1918 р. на зміну Центральній Раді повстала Українська Держава. В її основу були покладені консервативно-ліберальні цінності, базовані на приматі права приватної власності, а також на українському територіальному патріотизму, толерантному до російської духовно-культурної спадщини [10, с. 9].

Конституційною основою нової влади стали «Грамота до всього українського народу» та «Закони про тимчасовий державний устрій України», які були видані 29 квітня 1918 р. У «Грамоті до всього українського народу» було оголошено, що П.Скоропадський тимчасово перебирав в свої руки повноваження керівника держави до скликання Українського Сейму, а себе проголошував «Гетьманом всієї України». Безпосереднє управління новим державним утворенням покладалося на Раду Міністрів. Центральна Рада та всі земельні комітеги розпустилися, а міністри УНР та їхні товариші звільнилися зі своїх посад. Значна частина Грамоти присвячена програмі діяльності гетьмана та його уряду. Передбачалося прийняття нового закону про вибори до Українського Сейму, який мав замінити Установчі збори. В Україні

відновлювалася приватна власність, купівля та продаж землі, планувалося ряд заходів щодо обмеження поміщицького землеволодіння. Гетьман обіцяв захищати права робітничого класу, поліпшити правове становище і умови праці залізничників. Замість Української Народної Республіки, у документі вживався новий термін – Українська Держава, яка стала офіційною назвою України.

Всі сім законів: «Про гетьманську владу», «Про віру», «Права і обов'язки українських козаків та громадян», «Про закони», «Про Раду Міністрів і міністрів», «Про Фінансову Раду», «Про Генеральний Суд» були об'єднані в один, який отримав назву «Закони про тимчасовий державний устрій України» [2].

Закон «Права і обов'язки українських козаків та громадян» вказував на необхідність захищати свій рідний край. В новій державі всі мали платити встановлені законом податки та відбувати передбачені законодавством повинності. Громадяни могли вільно купувати та продавати майно, вибирати помешкання та вільно виїжджати за кордон. Вся власність оголошувалася непорушною. Примусове вилучення майна закон допускав тільки за відповідну плату. Кожний громадянин міг утворювати громади і спілки, вільно висловлювати та писати свої думки.

Четвертий законопроект «Про закони» визначав порядок прийняття законодавчих актів в Українській Державі. Їх мало готувати кожне міністерство і після обговорення в Раді Міністрів подавати на затвердження гетьманові.

Останнім був закон «Про Генеральний Суд», який мав стати «вищим хоронителем і захисником» закону в державі та Вищим судом України [2].

Згідно положень «Грамоти до всього Українського народу» та «Законів про тимчасовий устрій України» гетьман зосереджував у своїх руках не лише виконавчу, а й законодавчу владу. П.Скоропадський отримав виняткові повноваження: затверджував усі закони, призначав і звільняв Раду Міністрів, інших вищих урядовців, генеральних суддів, був верховним командувачем армії і флоту, здійснював керівництво зовнішньою політикою, йому належало право оголошення надзвичайного стану, амністії, надання громадянства тощо. Рішення щодо ухвалення гетьманом законодавчих актів Української Держави приймалося ним одноосібно.

Важливе місце в діяльності гетьмана на початку його правління відводилося формуванню складу Ради Міністрів. Дане питання докладно висвітлено в сучасній вітчизняній історіографії. Серед робіт з даної проблематики помітно виділяються праці О. Любовець [8] та Р. Пирога [9; 10].

Створення нової системи судочинства в Українській Державі було покладено на Міністерство судових справ та особисто на міністра Михайла Чубинського. З його ініціативи 7 травня 1918 р. на засіданні Ради Міністрів ухвалено постанову про те, що все судочинство мало здійснюватися «іменем закону Української Держави». Було також прийнято рішення про мову судочинства, визнано необхідність термінового створення комісії для розробки юридичної термінології українською мовою, та про початок роботи з перекладу російського законодавства на українську мову [1].

Павло Скоропадський та його уряд прагнули домогтися обмеження повноважень окупаційних військових судів на території України. Даний напрямок займав важливе місце в роботі Міністерства судових справ. Зокрема, вирішення питання відношення до наказу командувача німецькими військами в Україні фельдмаршала Г. Ейхгорна про запровадження німецьких військово-польових судів на українських землях. На засіданнях гетьманського уряду було ухвалено рішення про необхідність проведення переговорів з німецьким та австро-угорським командуванням з даної проблеми [1, Арк. 23]. У липні-серпні 1918 р. гетьманському режиму вдалося домовитися з німецьким та австро-угорським командуванням про обмеження повноважень їхніх військових судів на території України. Крім того, розширено прокурорський нагляд з боку Української Держави за їхніми діями.

Гетьман прагнув залучати до роботи в державних органах висококваліфікованих фахівців. З цією метою Міністерство судових справ підготувало та внесло на схвалення урядом закон про обітницю державних службовців у цивільних і присягу у військових відомствах. Тих, хто відмовлявся її прийняти, звільняли з державної та військової служби. З 2 по 10 червня 1918 р. було проведено прийняття присяги на вірність Українській Державі. Вона проходила згідно статей закону «Про урочисту обітницю урядовців і суддів та присягу на вірність Українській Державі» [3].

2 липня 1918 р. Рада Міністрів ухвалила закон про українське громадянство. Всі російські піддані, які перебували в Україні на час видання нового закону, визнавалися громадянами Української Держави. Небажаючі мали протягом місяця подати відповідну заяву в управління місцевого старости. Подвійне громадянство не допускалося [4]. Даний законопроект підготувала комісія під головуванням М. Чубинського [10, с. 148].

В законодавстві гетьманату утвердився принцип виключного пріоритету інтересів держави над інтересами людини. Одним з прикладів даної політики стало ухвалення закону від 24 липня 1918 р. про кримінальну відповідальність за перевищення граничних цін та спекуляцію. Згідно з положеннями цього правового акту сполучались ряд покарань: позбавлення особистих прав; замкнення до в'язниці; великі штрафи; відшкодування у розмірі не менше подвійної суми перевищення граничних цін; конфіскація майна; сплата судових витрат та заборона на торгівлю.

В добу гетьманату Міністерство судових справ здійснювало судочинство та всю правову політику в Українській Державі. 15 липня 1918 р. воно було перейменоване на Міністерство юстиції. Під керівництвом міністерства діяли 3 судові палати, 19 окружних судів і 112 міських та повітових з'їздів мирових суддів. Головними завданнями тогочасного Міністерства юстиції були: здійснення управління судовими органами та пенітенціарною системою; вдосконалення судочинства в умовах перехідного етапу української державності; кодифікація законодавства; підготовка проєктів кримінальних, кримінально-процесуальних та інших нормативних актів. Міністр юстиції зосередив у своїх руках також повноваження генерального прокурора.

Вже перший місяць існування гетьманату показав, що Рада Міністрів була перевантажена виконанням своїх виконавчих та законодавчих функцій. Саме тому 18 травня 1918 р. була утворена Мала Рада Міністрів Української Держави. Її створення мало впорядкувати систему прийняття законодавчих актів в гетьманаті. До її складу кожне міністерство делегувало свого представника у ранзі заступника міністра чи директора департаменту. Члени Малої Ради Міністрів мали розглядати широкий спектр законопроектів. Зокрема, проекти законів та пропозиції окремих міністерств, які не потребували взаємної згоди всіх членів уряду. Крім того, Мала Рада готувала проекти штатів та кошториси гетьманських міністерств [3].

Значна частина дослідників переконана в тому, що впорядкування законодавчої діяльності Української Держави відбулося після ухвалення закону від 2 червня 1918 р. «Про порядок складання законопроектів, внесення їх до Ради Міністрів, обговорення, затвердження та їх форму і порядок оголошення». Даний закон надавав законодавчі функції Державній канцелярії, яка була створена як управління справами Ради Міністрів. Згодом канцелярія набула статусу самостійного урядового органу та отримала право законодавчої ініціативи і функції правової експертизи документів. Її статут гетьман ухвалив 14 червня 1918 р. До складу даної установи входили юридична рада, відділ кодифікації законів, департамент законодавчих справ та ін. Очолив Державну канцелярію І. Кістяківський, відомий юрист, доцент університету св. Володимира в Києві [5].

Важливе місце системі формування основних напрямів внутрішньої та зовнішньої політики Української Держави та створення правових основ в судочинстві гетьманату займають універсали та грамоти гетьмана Павла Скоропадського, а також його відручні листи. Однак дані документи до цього часу залишилися без належної уваги дослідників.

Керівництво гетьманату прагнуло реформувати судову систему Української Держави. У липні 1918 р. Рада Міністрів прийняла закон про судові палати й апеляційні суди. В Україні було реформовано три судові палати (Київську, Одеську та Харківську). Судові палати були судом першої інстанції. Вони розглядали справи про державні й посадові злочини. Водночас на них покладалися функції апеляційних інституцій, а також права нагляду за справами окружних судів.

У першій половині липня 1918 р. здійснено реформування Генерального Суду. На його базі утворено Державний Сенат, який складався з Адміністративного генерального суду (голова і 11 сенаторів), Цивільного генерального суду (голова і 15 сенаторів) та Загального зібрання Сенату (голова і 10 сенаторів). Президентом Державного Сенату призначили М.Василенка. Під час формування Державного Сенату значна увага приділялася введенню до його складу висококваліфікованих кадрів. Зокрема, претендувати на посаду могли кандидати з вищою юридичною освітою, 15-річним стажем роботи в судових органах на посаді судового слідчого чи товариша прокурора. Претендентами могли бути також адвокати, викладачі юридичних наук у вищих навчальних закладах та ін. [11, с. 79].

У червні-серпні 1918 р. Павло Скоропадський та його уряд прагнули зміцнити позиції гетьманського режиму. В цей період остаточно затверджено адміністративно-територіальний устрій Української Держави. Керівництву держави вдалося досягти значних успіхів в реалізації ідеалу соборності українських земель. До гетьманату були приєднані повіти, де українці становили переважну більшість.

Керівництву гетьманату так і не вдалося реалізувати значну частину своїх планів. Зокрема, це стосується підготовки проведення виборів до Українського Сейму. Лише у листопаді 1918 р. розпочала роботу комісія з розробки проекту закону про вибори до Сейму.

Гетьман П. Скоропадський обіцяв провести аграрну реформу в Україні. Однак законодавча база реформи так і не була втілена в життя. Спротив її проведенню чинили поміщиків, які вдалися до силового повернення своїх земель та відшкодування за рахунок селян завданих збитків.

Гетьманський режим планував реформувати роботу органів місцевого самоврядування. Однак внутрішньополітична ситуація не дозволила провести дану реформу.

Отже, характерною рисою законодавчого процесу в Українській Державі була відсутність представницької гілки влади. Законодавчими функціями Павло Скоропадський наділив Раду Міністрів. В гетьманаті утвердилася складна система прийняття та ухвалення законодавчих актів. Поряд з новітніми законопроектами широко використовувалася законодавча база Російської імперії, тимчасового уряду та Центральної Ради. Під тиском правлячої політичної еліти в основу судочинства Української Держави було покладено дореволюційну правову базу.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. ЦДАВО України. – Ф. 1064. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 3-3 зв.
2. Державний Вістник. – 1918. – 16 травня.
3. Державний Вістник. – 1918. – 5 червня.
4. Державний Вістник. – 1918. – 7 червня.
5. Державний Вістник. – 1918. – 18 червня.
6. Державний Вістник. – 1918. – 22 червня.
7. Державний Вістник. – 1918. – 11 липня.
8. Любовець О. Уряди гетьманату П. Скоропадського // Історичний журнал., 2008. – №4. – С. 3 – 13.
9. Пиріг Р.Я. Гетьманат Павла Скоропадського: особливості законотворення (квітень-грудень 1918 р.) // Архіви України., 2010. – №1. – С. 76 – 86.
10. Пиріг Р.Я. Діяльність урядів гетьманату Павла Скоропадського: персональний вимір. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2016. – 518 с.
11. Рум'янцев В.О. Судова система в Українській Державі гетьмана П. Скоропадського / В.О. Рум'янцев // Вісник академії правових наук України., 2001. – №2(25). – С. 77 – 89.